

De bovenkamer

Steeds meer scholen krijgen te maken met de instroom van anderstalige kinderen. *De bovenkamer* is een opzoekboek voor taalbeschouwing en grammatica dat geschikt is voor anderstalige leerlingen. Het boek is ook bruikbaar voor leerlingen die het Nederlands als moedertaal hebben.

Vivian van Alem en **Marieke Boers** zijn beiden werkzaam als zelfstandig onderwijsadviseur en taalspecialist

Iedere week komen er ongeveer vijfhonderd vluchtelingenkinderen het land binnen die binnen tweeënzeventig uur recht hebben op onderwijs (Kennisset, 2015). Steeds meer scholen zonder enige ervaring met anderstalige leerlingen krijgen nieuwkomers toegewezen. Uit een peiling van de Algemene Vereniging Schoolleiders (AVS) blijkt dat schoolleiders de taalbarrière, de cultuurverschillen, de traumaverwerking, een tekort aan NT2-leerkrachten en een gebrek aan geschikt lesmateriaal als grootste struikelblokken ervaren (Van Haren, 2015). Volgens LOWAN, de organisatie die scholen ondersteunt in het geven van onderwijs aan nieuwkomers, is het van belang dat er in eerste instantie fors ingezet wordt op de mondelinge taalvaardigheid (en woordenschat) van de leerling, evenals op de technische leesvaardigheid.

Specifieke materialen

Veel scholen leggen bij het onderwijs aan nieuwkomers het accent op het uitbreiden van de woordenschat en minder op het onderwijzen van de grammaticale regels van het Nederlands. Lessen woordenschat en mondeling taalgebruik hebben voor nieuwkomers in eerste instantie topprioriteit. Het is de basis voor communicatie en voor het verder ontwikkelen van een goede Nederlandse taalvaardigheid. Toch is het ook voor anderstalige leerlingen verderop in hun onderwijsloopbaan van belang meer te leren over taalbeschouwing en grammatica. Juist het nadenken en praten over hoe het Nederlands in elkaar zit, kan leerlingen helpen meer grip te krijgen op deze nieuwe taal. In de praktijk wordt er vaak voor gekozen de lessen taalbeschouwing uit de reguliere methodes aan te passen of over te slaan. Er zijn echter ook specifieke materialen voor deze doelgroep.

De bovenkamer

De bovenkamer (Bazalt, 2016) is geen methode, maar een opzoekboek voor leerlingen voor de basisgrammatica van het Nederlands. Het is meer een hulpmiddel dan een losstaande methode en kent dan ook geen thematisch aanbod. Het is ontwikkeld door Josée Coenen (taalkundige en specialist in onderwijs aan anderstaligen). Naast het opzoekboek is er voor leerkrachten een handleiding beschikbaar, inclusief cd-rom met aanvullende werkbladen en teksten. In de reguliere taalmethodes is het grammaticaalonderwijs gericht op inzicht in het Nederlands (taalbeschouwing) en niet op het verwerven van de Nederlandse taal. Er wordt uitgegaan van de voorkennis en de taalintuïtie van leerlingen over allerlei Nederlandse taalverschijnselen. Bij anderstalige leerlingen ontbreekt deze voorkennis. Zij hebben daarin expliciet onderwijs nodig om optimaal te kunnen profiteren van de taallessen. *De bovenkamer* is een handig hulpmiddel om het Nederlands inzichtelijker te maken, ook voor Nederlandstalige leerlingen.

Kleuren en vraagwoorden

In *De bovenkamer* staan foto's, schema's, kleuren en symbolen die allerlei Nederlandse taalverschijnselen illustreren aan de hand van

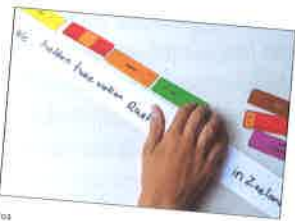
© Bazalt

Uitleg

- Zoals je al in de *Inleiding* hebt kunnen lezen, gebruiken we kleuren voor de betekenis van zinsdelen:
- 1 geel voor verwijzingen naar mensen (Wie?): **de prinses**
- 2 bruin voor verwijzingen naar dieren en dingen (Wat?): **de kat**
- 3 rood voor handelingen (Wie of Wat doet/does iets?/Wat gebeurt er?): **hij** of **hied gebeurt**
- 4 oranje voor verwijzingen naar tijd (Wanneer?): **een middag**
- 5 paars voor verwijzingen naar plaats en richting (Waar en Waarheen?): **in de vijver** of **naar de vijver**
- 6 groen voor verwijzingen naar hoedanigheid (Hoe?) en maten en gewichten (Hoeveel?): **veel** en **veel**
- 7 Een wit strookje gebruik je voor een zinsdeel dat je (nog) niet kent. Deze stroken zitten in **de** de set stroken die bij *De bovenkamer* hoort.
- Op de voorkant van de horizontale strookjes zie je de vragen Wie? Wat?, Wanneer?, Waar? Waarheen?, Hoe? Hoeveel? en Doet? Doen? Gebeurt? staan. Op de achterkant staat de verwijzing.
- Met deze gekleurde, horizontale strookjes kun je zinnen maken zoals: **De prinses** **loopt** **de kat** **naar de vijver** **bij de vijver**.

Werkwijze

Je legt de kleurstrookjes neer en je schrijft jouw zin met de zinsdelen onder de strookjes. Of je schrijft een zin en je legt de kleurstrookjes boven de zinsdelen. Zie **de** bijlage voor de afbeeldingen van de kaartjes.

Uitspraak en zinsvolgorde

Hoofdstuk 6 beschrijft jokerwoorden, een term die door de auteur gebruikt wordt voor verwijzende functiewoorden als *hij*, *zij*, *die*, *dat* en *deze*. In hoofdstuk 7 wordt de relatie tussen klanken en letters beschreven: de uitspraak en de schrijfwijze van woorden en zinnen. Er is niet alleen aandacht voor losse klanken, maar ook voor de gehele zinsmelodie. Ook de namen van letters (*Aa-Bee-Cee*) en leestekens (*punt*, *komma*) en de letterwoorden (*havo*) komen aan bod. Vooral dit hoofdstuk vormt een waardevolle aanvulling op veel reguliere taalmethodes, waarbij weinig tot geen aandacht wordt besteed aan de uitspraak van woorden, laat staan aan de zinsintonatie in verschillende soorten zinnen.

Ook het maken van een juiste zinsvolgorde is voor kinderen die een tweede taal leren vaak geen vanzelfsprekendheid. Hoofdstuk 8 beschrijft de juiste volgorde in verschillende soorten zinnen (zoals een mededelende zin of een vraagzin) aan de hand van gekleurde zinsdelen. Om meer inzicht te krijgen in de opbouw van Nederlandse zinnen gebruiken de leerlingen gekleurde strookjes (zie figuur 1 hiernaast) bij de afzonderlijke zinsdelen (bijvoorbeeld: *Wie?*, *Wat?*, *Wanneer?*). Zo kunnen ze de kleurstrookjes in de goede volgorde neerleggen en er zelf een zin bij bedenken. Of ze schrijven zelf een zin en leggen daarna de bijpassende kleurstrookjes boven de zinsdelen om na te gaan of het een goed geformuleerde zin is.

Hulp bij ontleden

Hoofdstuk 9, Ontleden, vormt een apart hoofdstuk dat qua volgorde van aanbieden na alle andere hoofdstukken komt. In dit hoofdstuk wordt het verschil in zinsontleden (redkundig ontleden) en woordbenoemen (taalkundig ontleden) duidelijk. De afzonderlijke zinsdelen (*persoonsvorm*, *gezegde*) staan op horizontale (gekleurde) strookjes vermeld en worden boven de betreffende zin gelegd. De woordsoorten (*zelfstandig naamwoord*, *voegwoord*) staan op verticale strookjes en worden weergegeven door middel van een symbool dat dezelfde kleur heeft als het betreffende zinsdeel (*een gele driehoek voor het zelfstandig naamwoord prinses*). De verschillende woordsoorten in een zin worden benoemd door de strookjes verticaal onder de woorden te leggen. Ontleden is voor veel leerlingen lastig. Omdat leerlingen voorafgaand aan dit hoofdstuk middels de kleuren en symbolen bekend zijn geraakt met verschillende zinsdelen en woordsoorten is de basis van het ontleden makkelijker te onderwijzen. Het zelfstandig verwerken van deze leerstof is met de strookjes bovendien ook motiverend, zeker

Een visuele
aanpak maakt
het leren van
grammatica
aantrekkelijker
voor leerlingen

Figuur 1 – Woordbetekenis op kleur

vragen. Hoe spreek je Nederlandse klanken uit? Hoe maak je zinnen? Wat betekenen de verschillende tijden in het Nederlands? Het ontleden van zinnen en het benoemen van woorden is in een apart hoofdstuk geplaatst. Kenmerkend voor *De bovenkamer* is de communicatieve insteek: als je iets wilt schrijven of vertellen, moet je weten hoe je duidelijk maakt wie het doet, waar het is, hoe het gebeurt, et cetera. De vraagwoorden vormen de ingang voor het zoekboek en hebben allemaal een eigen kleur. Deze manier van aanbieden van grammatica is ontleend aan *Het Kleurensysteem*, een visuele grammatica voor dove en slechthorende leerlingen (Krijnen en Walvis, 1996), en de grammatica die gehanteerd wordt in het Montessorionderwijs. Door deze visuele aanpak wordt het leren van grammatica een stuk aantrekkelijker voor leerlingen. De hoofdstukken van *De bovenkamer* zijn ingedeeld op basis van onderstaande kleuren en vraagwoorden (zie figuur 1 hierboven voor een aantal opdrachten):

- Geel, voor de verwijzing naar mensen (Wie?): hoofdstuk 1;
- Bruin, voor de verwijzing naar dieren en dingen (Wat?): hoofdstuk 1;
- Rood, voor handelingen (Wat gebeurt er?): hoofdstuk 2;
- Oranje, voor de verwijzing naar tijd (Wanneer?): hoofdstuk 3;
- Paars, voor de verwijzing naar plaats en richting (Waar? en Waarheen?): hoofdstuk 4;
- Groen, voor de verwijzing naar het hoe van iets of iemand (Hoe?) en naar maten en gewichten (Hoeveel?): hoofdstuk 5;
- Roze, om weer te geven hoe woorden worden uitgesproken (Klanken): hoofdstuk 7.

© Bazalt

wanneer je je eigen zinnen of die van je klasgenoot ermee kunt ontleden. Tenslotte beschrijft hoofdstuk 10 een aantal 'lijstjes'. Met name de lijstjes met de meest voorkomende voor- en achtervoegsels en de vervoeging van de onregelmatige werkwoorden vormen een handig hulpmiddel voor anderstalige leerlingen om zich deze kennis eigen te maken.

Naslagwerk

De bovenkamer is bedoeld als naslagwerk voor de leerling om zelfstandig te gebruiken. Je kunt ervoor kiezen om *De bovenkamer* als hulpmiddel aan te bieden naast een reguliere taalmethode of om *De bovenkamer* 'los' aan te bieden, gekoppeld aan de eigen lees- en schrijfproducten van leerlingen. De auteur geeft aan dat leerlingen in het primair onderwijs wellicht wat meer gestuurd moeten worden door de leerkracht. Met name voor nieuwkomers in het basisonderwijs is het materiaal aanvankelijk minder geschikt om zelfstandig te gebruiken. Ook jongere leerlingen en leerlingen die moeite hebben met zelfstandig werken, zullen meer behoefte hebben aan instructie van jou als leerkracht om met *De bovenkamer* te kunnen werken.

De volgorde van de hoofdstukken staat niet vast, met uitzondering van het hoofdstuk Ontleden, dat als laatste aangeboden moet worden. Dit hoofdstuk leent zich dan ook niet direct om aangeboden te worden op de basisschool. In de

bijbehorende handleiding voor de leerkracht staat per hoofdstuk beschreven hoe je het betreffende onderwerp kunt aanbieden. Helaas is de differentiatie alleen zichtbaar in de leerkrachthandleiding middels de cijfers 1, 2 en 3. Als leerlingen zelfstandig met het opzoekboek werken, is het aan hen zelf om te bepalen welk subonderdeel ze wel en niet gebruiken. De makkelijkste onderdelen zijn de afbeeldingen, foto's en schema's. De tekst onder het kopje 'Uitleg' gaat regelmatig de diepte in. Voor zelfstandig gebruik was het handig geweest als daar op de een of andere manier (bijvoorbeeld met kleuren) een moeilijkheidsgraad in was onderscheiden. Veel leerlingen zullen profijt hebben van *De bovenkamer* als naslagwerk bij het schrijven van een tekst, het voorbereiden van een spreekbeurt en het maken van oefeningen uit de reguliere taalmethode. Bazalt werkt momenteel aan een overzicht van verschillende moedertaalmethodes voor het primair onderwijs met daarin aanwijzingen voor het gebruik van *De bovenkamer*. Deze koppeling kan een aanknopingspunt zijn om met het materiaal aan de slag te gaan.

Positief onthaald

Alhoewel het materiaal zeer recent op de markt is gebracht (januari 2016), zijn er al enkele scholen die ervaring hebben opgedaan met het inzetten van *De bovenkamer* in een schakelklas. De benaderde leerkrachten die er al mee werken, zijn lovend over het materiaal. Met name omdat de regels achter de eigen taalintuïtie worden verduidelijkt, waardoor je als leerkracht beter voor ogen hebt wat er onderwezen moet worden. Voor de leerling is met name de visuele aanpak effectief. Door de kleuren, de afbeeldingen en het handelend bezig kunnen zijn met de strookjes begrijpen de leerlingen vaak beter en sneller de taalregel: 'Hé als ik geel en rood verander, is het ineens een vraagzin!' Of als in een klas wordt gewerkt met een rode en gele deur: 'Hé juf, dit woord (werkwoord) hoort op de rode deur!' *De bovenkamer* wordt door de leerkrachten van de benaderde schakelklassen ingezet naast ander materiaal, zowel een reguliere moedertaalmethodes als materiaal gericht op tweedetaalleerders. Over deze combinatiemogelijkheden zijn de gebruikers zeer te spreken. Scholen die in de groepen 1 tot en met 4 werken met *Zien is Snappen* (Bazalt, 2010), een methode voor mondeling Nederlands voor anderstalige leerlingen met dezelfde visuele insteek, zien *De bovenkamer* als een waardevol vervolg hierop voor leerlingen in de bovenbouw. Voor leerlingen van een schakelklas die de overstap maken naar een reguliere klas is *De*

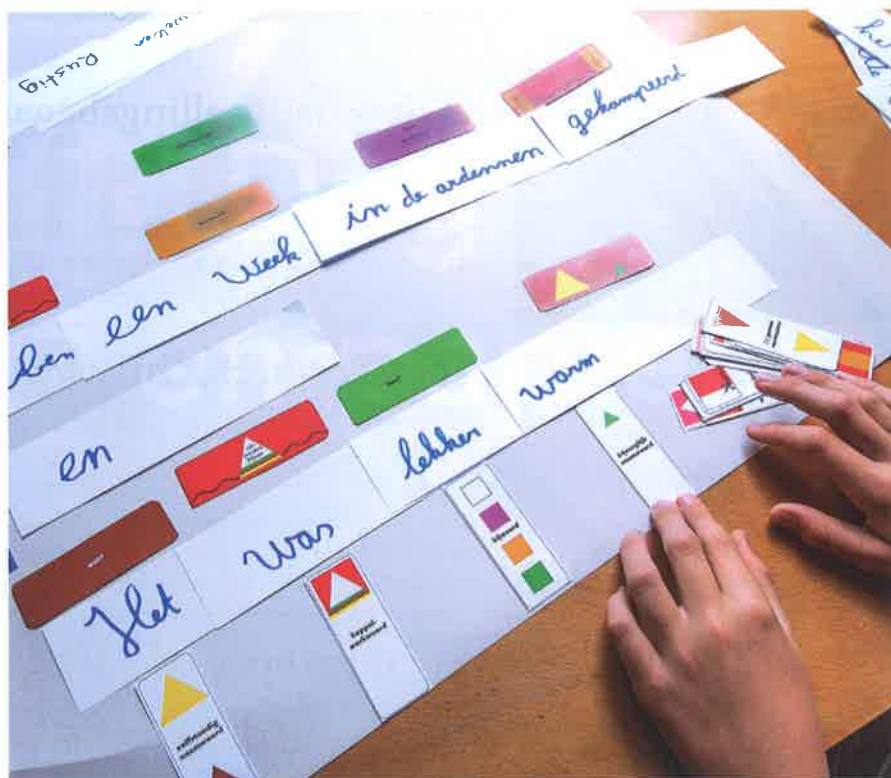
bovenkamer een hulpmiddel dat ze als naslagwerk kunnen inzetten bij het maken van zinnen en het schrijven van teksten.

Kanttekeningen

Kanttekeningen zijn er ook: het taalniveau van *De bovenkamer* wordt door de benaderde leerkrachten gezien als erg pittig. Er worden veel 'schooltaalwoorden' en taalkundige termen gebruikt die wellicht niet door alle gebruikers gekend worden (*klemtoon, ongrammaticale zin, verbuiging, weergave, stemloos en stemhebbend*). Hierdoor is het ook voor Nederlandstalige leerlingen in de bovenbouw niet altijd even makkelijk om het opzoekboek zelfstandig te gebruiken. Daarnaast vraagt het van jou als leerkracht enige zelfstudie om goed te begrijpen hoe het materiaal gebruikt moet worden. Omdat het voor veel leerkrachten nieuwe, specialistische kennis betreft, is een scholingsbijeenkomst met praktijkvoorbeelden welkom.

Bewustwording leerkracht

Praten over taal is voor alle taallearners een belangrijk onderdeel van goed taalonderwijs. Begrippen die je daarbij nodig hebt zijn niet voor niets opgenomen in de referentieniveaus. Door te praten over taal kun je taal beschouwen en daarmee verwerf je kennis en vaardigheden om in goed en helder Nederlands te communiceren. In dat opzicht is *De bovenkamer* volledig qua aanbod. In het onderwijs aan nieuwkomers hebben niet alle hoofdstukken dezelfde prioriteit, maar de visuele, kleurrijke grammaticalesen – veel bovenbouwleerkrachten vinden deze lessen lastig te onderwijzen – lijken duidelijk in een behoefte te voorzien. 'Eindelijk een aantrekkelijk en goed overzicht van de Nederlandse taal dat te gebruiken is voor NT2-kinderen. Met veel bruikbaar materiaal om te oefenen', aldus een leerkracht die al enige tijd met het materiaal werkt. De belangrijkste meerwaarde van *De bovenkamer* vinden wij als taalspecialist de bewustwording van de leerkracht. Kennis over allerlei Nederlandse taalverschijnselen is niet als vanzelf bij alle kinderen aanwezig. *De bovenkamer* maakt duidelijk zichtbaar welke voorkennis bij leerlingen kan ontbreken en dus vooraf

© Bazalt

onderwezen moet worden. Daarnaast is het een handig naslagwerk voor jou als leerkracht. We horen regelmatig van leerkrachten dat ze hier meer over willen weten. In dat opzicht kan *De bovenkamer* ook voor pabostudenten als een aanwinst voor taalmodulen gezien worden, zeker voor studenten die zich op de bovenbouw richten. De mogelijkheid om het opzoekboek van *De bovenkamer* te gebruiken naast de reguliere taalmethode in de klas kan de drempel om ermee te gaan werken alleen maar verlagen.

LITERA TUURI

- Coenen, J. (2016). *De bovenkamer, een kleurrijke grammatica van het Nederlands*. Rotterdam: Bazalt.
- Eggink, M. (2015). *Hoe ICT scholen helpt bij lesgeven aan vluchtelingenkinderen*. Zoetermeer: Kennisnet, via www.kennisnet.nl.
- Haren, P. van (2015). Inzetten op taalbarrière en traumaverwerking. *Kader Primair*, 21 (2), 2.

REACTIE VAN DE AUTEUR

Josée Coenen, auteur van *De bovenkamer*: 'Op de websites www.bazalt.nl en www.watenhoe-nt2.nl vind je leerstofoverzichten van Taal op maat, Taal actief, Taal in beeld en Taalverhaal met verwijzingen naar het gebruik van *De bovenkamer* bij deze

taalmethodes. Op de cd, behorend bij de handleiding van *De bovenkamer*, staan onder meer werkbladen voor de leerling om Nederlandse taalverschijnselen te verzamelen en om zijn eigen leerproces bij te houden (Wat weet ik al?).'